

สมชีวิตา : ชีวิตที่พอเพียง
Samajivita : The sufficient life

พระมหาประพนธ์ สิริปณฺโญ (ไทยใหญ่) ดร.*

บทคัดย่อ

ปัญหาวิกฤติเศรษฐกิจของโลกชะลอตัว ไม่ได้เกิดขึ้นเพียงปัญหาวิกฤติหนี้สาธารณะยุโรป เท่านั้นแต่ได้เป็นผลมาจากปัจจัยซับซ้อนหลายปัจจัยประกอบกัน

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นแนวทางที่มุ่งเน้นให้ผู้ผลิต หรือผู้บริโภค พยายามเริ่มต้นผลิต หรือบริโภคภายใต้ขอบเขตของรายได้ หรือทรัพยากรที่มีอยู่ไปก่อน เศรษฐกิจพอเพียง สามารถนำประเทศไทยไปสู่ความมั่นคงในทางเศรษฐกิจได้ ซึ่งความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกันที่ดีภายใต้เงื่อนไขความรู้และคุณธรรม

จากการศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงกับหลักธรรมทางพุทธศาสนา พบว่า แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเป็นส่วนหนึ่งของพุทธศาสนา จึงสามารถช่วยเสริมสร้างความมีประสิทธิภาพในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจและการดำเนินชีวิตได้เป็นอย่างดี ปัญหาวิกฤติเศรษฐกิจที่ผ่านมา เป็นบทเรียนอย่างดีของชาวไทยทุกคนในการกำหนดรู้ปัญหาให้ชัด เพื่อสืบหาสาเหตุแห่งปัญหานั้น วางเป้าหมายให้ชัดเจนและดำเนินการแก้ปัญหาตามหลักทฤษฎีธัมมิกัตถะ ๔ (ธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ในปัจจุบัน) ธรรม ๔ ประการนี้ ซึ่งโบราณท่านเรียกว่า หัวใจเศรษฐกิจ ที่สำคัญข้อที่ว่า เลี้ยงชีวิตพอเพียง (สมชีวิตา) ได้แก่ รู้จักจับจ่าย ใช้สอยให้เหมาะสมกับฐานะและความจำเป็น โดยมีหลักสันโดษเป็นพื้นฐาน ซึ่งสาเหตุใหญ่ของปัญหาทั้งมวลนั้น ในทางพุทธศาสนาถือว่า เกิดมาจากตัณหาของมนุษย์ หากบรรเทาและละตัณหาเสียได้ ก็สามารถแก้ไขปัญหาทั้งมวลได้

คำสำคัญ: สมชีวิตา, พอเพียง

Abstract

* อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์เลย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

The world economic crisis problem isn't caused only from public debt crisis in Europe but also from many other complicated factors.

The Sufficient Economic is the concept which aims to the right production and consumption under the limitation of income or the existing resources. The Sufficient Economic Concept will be able to lead Thailand to the stable economic system. Sufficiency means being enough, being rational and being immune under the condition of knowledge and ethic.

From this study, the analysis of the Sufficient Economic Concept and the Buddhist Dharma finds that the Sufficient Economic Concept is a part of Buddhism which can reinforce the efficiency of proceeding the economic activities and earning the living. The past economic crisis is a good lesson for Thai people to point out the problems clearly. To find out the cause of problem, ones must aim the objective clearly and solve problems with Dittadhammattha 4 Principle (Dharma for present utility). This principle was called "Haujaisedthi" in former time. "To Earn Living Sufficiently" (Samajivita) is an important topic which comprises of knowing how to expend, spending properly with the economic status and necessity. All of these are based on the Sundose (Solitary principle). Most problems are declared in Buddhism that their causes come from human passion. If the passion is diminished, all problems can be solved.

Keywords: Samajivita, The sufficient

๑. บทนำ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงมีพระราชดำรัสเกี่ยวกับแนวคิดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงครั้งแรก เมื่อวันที่ ๑๙ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๗ ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์^๑ จึงขอัญเชิญมา ณ ที่นี้ ดังนี้

“...ในการพัฒนาประเทศนั้นจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้นเริ่มด้วยการสร้างพื้นฐาน คือความมีกินมีใช้ของประชาชนก่อนด้วยวิธีการที่ประหยัดระมัดระวัง แต่ถูกต้องตามหลักวิชาเมื่อพื้นฐานเกิดขึ้นมั่นคงพอควรแล้ว จึงค่อยสร้างเสริมความเจริญขั้นสูงขึ้นตามลำดับต่อไป...ด้วยความรอบคอบระมัดระวังและประหยัดนั้นก็เพื่อป้องกันความผิดพลาดล้มเหลว และเพื่อให้บรรลุผลสำเร็จได้แน่นอนบริบูรณ์...”

ปี ๒๕๕๕ ทวีโลกต่างก็เผชิญปัญหาเศรษฐกิจในลักษณะที่แตกต่างกันไป เศรษฐกิจในยุโรปกำลังล่มสลาย ในขณะที่เศรษฐกิจในอังกฤษกำลังหดตัว สหรัฐอเมริกาชะลอตัว ส่วนเอเชียก็ดูจะไม่ร้อนแรงเหมือนก่อน เศรษฐกิจโลกชะลอตัวลงอย่างเห็นได้ชัด เป็นปัญหาใหญ่ที่เชื่อมโยงและนำไปสู่วิกฤติทางสังคม การเมือง วัฒนธรรมอยู่มาก ปัญหาวิกฤตินี้สาธารณะยุโรปได้เป็นผลมาจากปัจจัยซับซ้อนหลายปัจจัยประกอบกัน รวมทั้งโลกาภิวัตน์ของการเงิน พบว่าปัญหาเหล่านี้เกิดจากความโลภ ความเห็นแก่ตัว การไม่มีความรับผิดชอบต่อสังคม ขาดจริยธรรมทางธุรกิจและความโง่เขลาของนโยบายพัฒนาประเทศแบบทุนนิยมอุตสาหกรรม ที่เน้นการแข่งขันหากำไรและการบริโภคสูงสุดของเอกชน จนมีการเก็งกำไร การใช้จ่ายและการบริโภคมากกว่าการผลิตและความสามารถในการชำระหนี้ของประชาชน เศรษฐกิจทั้งโลกหดตัวลง และจะเกิดวัฏจักรของวิกฤติที่รุนแรงกว่านี้ได้อีกถ้าไม่มีการแก้ไขโครงสร้างเศรษฐกิจทั้งระบบ

ระบบทุนนิยมอุตสาหกรรมที่ผูกขาด ทำให้เกษตรกรที่ยากจนลงต้องเปลี่ยนอาชีพไปเป็นแรงงานรับจ้าง เกษตรกรหรือผู้ผลิตตามพันธสัญญาให้กับบริษัทนายทุน ชุมชนท้องถิ่นในประเทศต่าง ๆ รวมทั้งประเทศไทยที่เคยพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจได้ เปลี่ยนแปลงไปเป็นชุมชนหรือเมืองบริวารที่ต้องพึ่งพาบริษัททุนนิยม กลายเป็นศูนย์กลางที่เน้นการหากำไรของปัจเจกชน เกิดปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมและปัญหาความยากจนเพิ่มขึ้น คนในชุมชนที่เคยมีความสัมพันธ์แบบช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีน้ำใจ ถ้อยทีถ้อยอาศัย และมีความรับผิดชอบต่อสังคมร่วมกัน คำนึงถึงชุมชนหรือส่วนรวมเป็นหลัก ก็เปลี่ยนความสัมพันธ์ไปเป็นการแลกเปลี่ยน ซื้อขายแรงงาน สินค้าและบริการ

^๑ อภิชาติ พันธเสน, สังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง, (กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๙), หน้า ๓๙.

แบบมุ่งหาผลประโยชน์ส่วนตัวให้มากที่สุด ทำให้เกิดความโลภ ความไม่ซื่อตรง การเบียดเบียนผู้อื่น การแข่งขัน การขัดแย้งมากขึ้น

การแก้ปัญหาวิกฤติเศรษฐกิจอย่างยั่งยืนโดยการนำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เป็นแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ครอบคลุมทุกด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและวัฒนธรรม ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ตั้งแต่ภาคการเกษตรหรือภาคชนบท ภาคธุรกิจและการค้าการลงทุนระหว่างประเทศ ภาคการตลาด ภาคการเงินและการธนาคาร ภาคอสังหาริมทรัพย์ เน้นการเลือกปฏิบัติอย่างพอประมาณ มีเหตุผล และสร้างภูมิคุ้มกันให้แก่ตนเอง

๒. ประเทศไทยกับปัญหาวิกฤติเศรษฐกิจ

ประเทศไทยมีปัญหาวิกฤติเชิงโครงสร้าง คือ เป็นระบบเศรษฐกิจทุนนิยมผูกขาดกลุ่มที่ไม่เสรี และไม่เป็นธรรมจริง คือ ใช้ระบบเศรษฐกิจทุนนิยมผูกขาดที่เป็นบริวารต่างชาติ พึ่งพาการลงทุนและการค้ากับประเทศทุนนิยมศูนย์กลางที่พัฒนาแล้ว เช่น สหรัฐอเมริกาเกินไป พึ่งพาการส่งออกมากเกินไป และพึ่งพาส่งออกภายในประเทศน้อยไป เปิดกว้างให้บริษัทข้ามชาติเข้ามาลงทุนได้อย่างเสรี ทำให้ร้านค้าปลีกเล็ก ๆ ล้มละลายได้ง่ายเกินไป ดังนั้น ไทยจึงได้รับผลกระทบจากวิกฤติเศรษฐกิจทุนนิยมโลกตกต่ำหนัก ทำให้คนจนลำบากกว่าคนรวยและคนชั้นกลาง เพราะรัฐบาลไทยเลือกแนวทางพัฒนาเศรษฐกิจตามแบบทุนนิยมตะวันตกที่ทำให้เกิดความไม่สมดุล ทำให้ไม่สามารถพัฒนาตลาดและเศรษฐกิจภายในประเทศได้

ปัญหาวิกฤติเศรษฐกิจโลกชะลอตัว ทำให้ประเทศไทยส่งออกได้ลดลง โรงงานลดเลิกการจ้างงาน เป็นผลให้การผลิตการค้าลดลง และรัฐบาลไทยทุกชุดที่ผ่านมา มีนโยบายที่เน้นการพึ่งการลงทุนและการค้าระหว่างประเทศมากเกินไป พร้อมทั้งมีการแก้ไขปัญหามาโดยตลอดโครงสร้างเศรษฐกิจแบบเดิม คือ รัฐบาลแจกเงิน แจกของ ทำโครงการต่างๆ กระตุ้นเศรษฐกิจ ลดภาษี ลดดอกเบี้ย จึงได้ผลน้อยและผลประโยชน์ส่วนใหญ่ตกอยู่กับนายทุน นายธนาคาร พ่อค้ามากกว่าคนส่วนใหญ่ ไม่ได้เป็นการลงทุนที่จะทำให้ประชาชนมีงานทำหรือพัฒนาตนเองได้จริง เพราะรัฐบาลคิดแก้ปัญหาแบบวัตถุนิยม หรือบริโภคนิยม เน้นผลิตสินค้าเพื่อกระตุ้นกิเลสตัณหาของมนุษย์ สนับสนุนให้คนเห็นแก่ตัว แก่งแย่งแข่งขัน เอาเปรียบผู้อื่น จึงไม่มีคำว่าพอเพียงในระบบเศรษฐกิจทุนนิยม

การจะแก้ไขปัญหาวิกฤติเศรษฐกิจทุนนิยมแบบขัดแย้งและทำลายตัวเองได้อย่างยั่งยืน จะต้องแก้ที่รากเหง้าของปัญหา คือ เปลี่ยนตัวระบบเศรษฐกิจเสียใหม่ ให้เป็นระบบเศรษฐกิจแบบผสมระหว่างทุนนิยมที่มีการแข่งขันที่เป็นธรรมของผู้ผลิตขนาดกลางและขนาดย่อม กับระบบสังคมนิยมประชาธิปไตย มีระบบสหกรณ์ รัฐสวัสดิการ ชุมชนสวัสดิการ ที่เน้นการกระจายทรัพย์สิน รายได้ ความรู้และฐานะทางสังคมอย่างเป็นธรรม เน้นการพัฒนาคุณภาพชีวิตคนส่วนใหญ่อย่างยั่งยืน ทำให้การใช้แรงงาน ทรัพยากร และเทคโนโลยีการผลิต เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ปฏิรูปการจัดเก็บภาษี และการจัดสรรงบประมาณให้เป็นธรรมขึ้นด้วย ดังนั้น การจะแก้ไขปัญหาวิกฤติทางเศรษฐกิจและหาทางออกสร้างเศรษฐกิจใหม่ให้สังคมไทยเจริญก้าวหน้าอย่างเป็นธรรมและยั่งยืนได้ เรื่องที่สำคัญที่สุด คือ การใช้เศรษฐศาสตร์แนวพุทธและปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

๓. ประเทศไทยกับแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณหาที่สุดมิได้ หรือนับว่าเป็นโชคดีของประเทศไทยอย่างสูงสุด เพราะในขณะที่ประเทศไทยประสบภาวะวิกฤติเศรษฐกิจ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีแนวพระราชดำริเรื่อง “เศรษฐกิจพอเพียง” (Sufficiency Economy) ที่ทรงพระราชทานให้พสกนิกรชาวไทย ได้ถูกนำมาเผยแพร่อย่างเป็นระบบอย่างจริงจัง เพื่อให้สังคมไทยนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตและการพัฒนาสังคม เป็นความพยายามด้านกระบวนการการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมกระแสหลัก ที่เริ่มส่งผลกระทบทางลบต่อความมั่นคงในระบอบชีวิตมนุษย์และสิ่งแวดล้อม เกิดขึ้นในท่ามกลางกระแสแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน เครือข่ายเกษตรกรรมยั่งยืน เกษตรผสมผสาน พุทธเกษตร เศรษฐศาสตร์เชิงพุทธ ตลอดจนการเกิดขึ้นของชุมชนใหม่ในเชิงอุดมการณ์ศาสนา เพื่อแสวงหาทางรอดจากการรุกรานอย่างรวดเร็วของระบบเศรษฐกิจทุนนิยมแบบผูกขาด ซึ่งแนวคิดนี้มีฐานมาจากหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ที่สอนในเรื่องการพึ่งตน “อตตา หิ อตตโน นาโถ”^๒ ตนแลเป็นที่พึ่งของตน เพราะสภาพปัญหาวิกฤติเศรษฐกิจในปัจจุบัน เกิดขึ้นจากการไม่รู้จักพอเพียง โดยเศรษฐกิจพอเพียงสอนเรื่องการพึ่งตนเอง ได้แก่

- รู้จักพึ่งตนเอง ไม่ไปกู้เงินต่างประเทศมาลงทุน ใช้จ่ายมากเกินไป
- รู้จักคำว่าพอใจ คือ พอใจตามมี ยินดีตามได้ ตามหลักสันโดษ ของพระพุทธศาสนา
- รู้จักคำว่าพอเพียง คือ ความรู้สึกพึงพอใจ เท่าที่มี เท่าที่เป็น

^๒ มหา.ที. (บาลี) ๑๐/๑๑๘/๙๓.

- รู้จักคำว่าพอดี คือ มัตตัญญูตา หรือทางสายกลาง มัชฌิมาปฏิปทา ถูกต้องเหมาะสม สอดคล้องกับความเป็นจริงของชีวิตและธรรมชาติ โดยให้มีความสุขกาย และสุขใจไปด้วยกัน

หลักธรรมดังกล่าวนี้มีอยู่ในเศรษฐกิจพอเพียง เป็นหน้าที่ชาวพุทธที่ต้องช่วยขยายแนวพระราชดำรินี้ไปทั่วโลก ให้เป็นภูมิปัญญาของโลก สามารถส่งออกจากความคิด เป็นทรัพย์สินทางปัญญาไปช่วยชาวโลกได้ โดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงตกเตือน เน้นย้ำให้พสกนิกรชาวไทยทั่วไปพยายามพึ่งตนเองเป็นสำคัญ ให้มีความขยันหมั่นเพียรในการทำมาหากินหาเลี้ยงชีพให้รู้จักประหยัดอดออม ใช้จ่ายแต่ในสิ่งที่จำเป็นจริงๆ ให้มีความนิยมไทย ซื้อของไทย ใช้ของไทย ใช้ของที่ผลิตได้ในประเทศไทย ท่องเที่ยวเมืองไทย เพื่อไม่ต้องเสียดุลการค้าต่างประเทศ นับเป็นการแก้ไขปัญหาวิกฤติเศรษฐกิจได้อย่างยั่งยืน

๔. แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy)

แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง เป็นแนวคิดและปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำรัสแนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทย ทรงมีพระราชดำรัสแนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทย ตั้งแต่ก่อนเกิดวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจ ภายหลังวิกฤติเศรษฐกิจ ปี พ.ศ. ๒๕๔๐ ทรงเน้นย้ำแนวทางการแก้ไขปัญหา เพื่อให้สังคมไทยสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ของสังคม

๔.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมีจุดเริ่มต้นมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๖ เมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ได้พระราชทานพระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยขอนแก่น วันที่ ๒๐ ธันวาคม ๒๕๑๖ ซึ่งมีความตอนหนึ่งว่า

การพัฒนาประเทศ จำเป็นต้องทำตามลำดับขั้นตอน ต้องสร้างพื้นฐาน คือ ความพอมีพอกิน พอใช้ ของประชาชนส่วนใหญ่เป็นเบื้องต้นก่อน โดยใช้วิธีการและใช้อุปกรณ์ที่ประหยัด แต่ถูกต้องตามหลักวิชา เมื่อได้พื้นฐานมั่นคงพร้อมพอควร และปฏิบัติได้แล้ว จึงค่อยสร้าง ค่อยเสริมความเจริญและฐานะเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้น โดยลำดับต่อไป...^๓

พระบรมราโชวาทนี้ แสดงให้เห็นถึงแนวคิดการพัฒนาประเทศที่ต้องคำนึงถึงพื้นฐานความเป็นอยู่ของประชาชนเป็นหลัก โดยทรงเน้นที่ความพอมี พอกิน พอใช้ ว่าเป็นพื้นฐานสำคัญ

^๓ อภิชาติ พันธเสน, สังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง, (กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๐), หน้า ๓๙.

ของเศรษฐกิจ พระองค์ทรงทุ่มเทพระวรกายอย่างยิ่งในการแก้ปัญหาด้านความเป็นอยู่ของพล
นิกร ทรงมีพระบรมราชวินิจฉัย ทรงค้นคว้า สืบรวจ รวบรวมข้อมูล และทดลองเกี่ยวกับเศรษฐกิจ
เชิงเกษตรกรรมซึ่งเป็นพื้นฐานการดำเนินชีวิตของคนไทยส่วนใหญ่ จนเกิดโครงการในพระราชดำริ
มากมาย อาทิ ทรงทำการทดสอบเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรน้ำ ที่ดิน พันธุ์พืช เพื่อให้เกษตรกร
สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ในพื้นที่ของตนเอง ที่เรารู้จักกันในชื่อ "ทฤษฎีใหม่" ใช้หลักการบริหารจัดการ
ที่ดินและน้ำเพื่อการเกษตรในที่ดินที่มีอยู่จำกัดให้เกิดประโยชน์สูงสุด อันเป็นแนวทางการพัฒนาการ
เกษตรแบบพึ่งตนเอง เพื่อให้เกิดความพออยู่พอกิน จนกระทั่งเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๐ ประเทศไทย
ประสบภาวะวิกฤติทางเศรษฐกิจอย่างหนัก ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงและความทุกข์ของสังคมไทย
ในขณะนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ได้ทรงใช้วิกฤติดังกล่าวเป็นโอกาสสำคัญในการต่อยอด
ความเข้าใจเกี่ยวกับแนวทางการดำเนินชีวิตแบบพอมีพอกิน จึงมีกระแสพระราชดำรัสถึง “เศรษฐกิจ
พอเพียง” อย่างชัดเจน ดังความบางตอนของพระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ๔
ธันวาคม ๒๕๔๐ ว่า^๔

...การจะเป็นเช่นนั้นไม่สำคัญ สำคัญอยู่ที่เรามีเศรษฐกิจแบบพอมีพอกิน แบบพอมีพอกิน
นั้นหมายความว่า อุ่มชูตัวเองได้ ให้มีพอเพียงกับตัวเอง...ที่พูดกลับไปกลับมาในเรื่องการค้า การผลิต
การขาย และการบริโภคนี้ ก็นึกว่าท่านทั้งหลายกำลังกลุ่มใจในวิกฤตการณ์ ตั้งแต่คนที่มีเงินน้อย
จนกระทั่งคนที่มีเงินมาก ล้วนเดือดร้อน แต่ถ้าสามารถที่จะเปลี่ยนไปทำให้กลับเป็นเศรษฐกิจแบบ
พอเพียง ไม่ต้องทั้งหมด แม้แค่ครึ่งก็ไม่ต้อง อาจจะสักเศษหนึ่งส่วนสี่ ก็สามารถอยู่ได้ การแก้ไข
อาจจะต้องใช้เวลา ไม่ใช่ง่ายๆ โดยมากคนก็ใจร้อนเพราะเดือดร้อน แต่ว่าถ้าทำตั้งแต่เดี๋ยวนี้ ก็
สามารถที่จะแก้ไขได้ ที่จริงในที่นี้ก็มี นักเศรษฐกิจต่างๆ ก็ควรจะเข้าใจที่พูดไปดังนี้...

ต่อมาเมื่อคำว่า “เศรษฐกิจพอเพียง” เริ่มเป็นคำที่ใช้กันอย่างแพร่หลาย โดยที่ผู้พูดแต่ละ
คนจะตีความเอาเอง ทำให้ความหมายเศรษฐกิจพอเพียงของแต่ละคน อาจจะแตกต่างกันมาก
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ได้ทรงมีพระบรมราชวินิจฉัยและทรงพระกรุณาปรับปรุงแก้ไข
บทความเรื่อง “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” ซึ่งสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและ
สังคมแห่งชาติ ได้เชิญผู้ทรงคุณวุฒิในทางเศรษฐกิจและสาขาอื่นๆ มาร่วมกันประมวลและกลั่นกรอง
พระราชดำรัสเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ที่พระราชทานไว้ในวโรกาสต่างๆ รวมทั้งพระราชดำรัสอื่นๆ ที่

^๔ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, พระราชดำรัสเนื่องในวโรกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุ
สิดาลัย พระราชวังดุสิต, ๔ ธันวาคม ๒๕๓๙.

เกี่ยวข้อง และทรงพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้นำไปเผยแพร่ เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติของทุกฝ่ายและประชาชนโดยทั่วไป ซึ่งในส่วนของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้มีการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปเป็นปรัชญานำทางในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๙ - ๑๑^๕ ด้วย

๔.๒ หลักการสำคัญของแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาชี้ถึงแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควร ต่อการมีผลกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้ จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่ง ในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกัน จะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับ ให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี^๖

หลักการสำคัญของแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงนี้ หากผู้ที่ได้รับทราบเป็นผู้มีความรู้ทางด้านศาสนธรรมของพุทธศาสนา ย่อมเห็นได้ชัดว่ามีความสอดคล้องกันกับหลักธรรมในทางพุทธศาสนาในหลายประการ แสดงให้เห็นว่า แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงนั้น ได้อาศัยพื้นฐานจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทยที่มีพุทธศาสนาเป็นคติในการดำเนินชีวิต โดยเฉพาะหลักการใหญ่ คือ ทางสายกลาง ถือเป็นหลักธรรมสำคัญในทางพุทธศาสนาที่ได้ถูกนำมาประยุกต์ใช้อย่างกลมกลืน รวมทั้ง

^๕ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี, แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๑ (พ.ศ. ๒๕๕๕ - ๒๕๕๙), (กรุงเทพมหานคร : ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์, โรงพิมพ์คุรุสภา), ๒๕๕๕, บทนำ.

^๖ สำนักงานประสานงานนิทรรศการเฉลิมพระเกียรติฯ, สมุดบันทึกเศรษฐกิจพอเพียง, (พิมพ์แจกในงานนิทรรศการเฉลิมพระเกียรติฯ เนื่องในโอกาสการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี), กรุงเทพฯ : บริษัท อาร์ ซี แอล จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๙.

คุณลักษณะที่สำคัญ คือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกันที่ดีภายใต้เงื่อนไขความรู้ และคุณธรรม

๕. หลักธรรมทางพุทธศาสนากับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ผู้เขียนบทความขอนำเสนอลักษณะและความสำคัญของพุทธศาสนาเป็นเบื้องต้นก่อน เพื่อให้เห็นความสอดคล้องกันระหว่างปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับหลักธรรมทางพุทธศาสนา จากนั้นจะได้วิเคราะห์ถึงหลักธรรมที่มีความสอดคล้องและสามารถใช้เป็นหลักปฏิบัติเพื่อเสริมสร้างชีวิตที่พอเพียงตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงเป็นลำดับไป

๕.๑ ลักษณะและความสำคัญของหลักธรรมทางพุทธศาสนา

พุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการปฏิบัติหรือเป็นศาสนาแห่งความเพียรพยายาม^๗ หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าจึงมุ่งเน้นที่การปฏิบัติเป็นสำคัญ การอ่อนน้อมหรือการหวังผลดลบันดาลจากสิ่งเหนือธรรมชาติเพื่อให้ตนประสบความสุขหรือความสำเร็จในชีวิตนั้นไม่ใช่แนวทางของพุทธศาสนา ด้วยเหตุนี้ พุทธศาสนาในแง่ของหลักธรรมจึงมีลักษณะเป็นวิทยาศาสตร์ที่สามารถพิสูจน์ได้ และเป็นเรื่องใกล้ตัวมนุษย์ซึ่งสามารถสัมผัสรับรู้ได้ตลอดเวลา เพราะใจความสำคัญของหลักธรรมทางพุทธศาสนานั้น ไม่มีสิ่งใดเกินเลยไปจากเรื่องปัญหาชีวิตและวิธีการแก้ปัญหาชีวิตหรือที่เรียกว่า “ทุกข์และความดับทุกข์” นั่นเอง ดังที่พระพุทธเจ้าทรงเน้นย้ำว่า “ภิกษุทั้งหลาย ทั้งในกาลก่อนและในบัดนี้ เราสอนแต่เรื่องทุกข์และความดับทุกข์เท่านั้น”^๘ แม้ผลแห่งการแสวงหาทางพ้นทุกข์ของพระพุทธเจ้า จะเป็นการบรรลุธรรมขั้นสูง คือ ความหมดกิเลสทั้งปวง ซึ่งถือเป็นเป้าหมายชั้นโลกุตตระและอาจจะดูเหมือนไม่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของปุถุชนหรือฆราวาสทั่วไปที่ยังต้องดำเนินชีวิตในวงจรของความอยาก ความต้องการ ความสละสลวยสบาย การมีบ้าน มีรถ มีตำแหน่งหน้าที่การงานที่ดี มีเครื่องอำนวยความสะดวกและอีกสารพัดสิ่งน่าใคร่ น่าพอใจ แต่กระนั้น หากได้ศึกษาพุทธศาสนาอย่างถ่องแท้จะพบว่า พุทธศาสนาไม่ได้ละเลยที่จะให้ความสนใจเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตของปุถุชนหรือฆราวาสเลย ทั้งยังมีหลักธรรมที่สนับสนุน ส่งเสริมให้การดำเนินชีวิตเป็นไปในครรลองที่ดีอยู่มากมาย หรือแม้แต่หลักธรรมขั้นสูงก็ยังสามารถนำแนวคิดมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตอย่างสามัญได้ หลักธรรมทางพุทธศาสนาจึงมีความครอบคลุมทั้งในส่วนการปฏิบัติขั้นที่ยังเกี่ยวข้องกับกิเลสหรือขั้นสำหรับปุถุชน เรียกว่า “โลกีย

^๗ อ.จ.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๕๗๗/๓๖๙.

^๘ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๘๖/๒๓๖.

ธรรม” และขั้นที่บริสุทธิ์จากกิเลสหรือขั้นสำหรับพระอริยบุคคล เรียกว่า “โลกุตตรธรรม”^๙ ลักษณะของหลักธรรมทางพุทธศาสนาทั้ง ๒ ระดับนั้นอาจจำแนกได้ ๒ ลักษณะกว้าง ๆ ดังนี้

๑) หลักความจริงสายกลาง ที่เรียกว่า “มัชฌิมนธรรม” หมายถึง ความจริงตามแนวของเหตุผลบริสุทธิ์ตามกระบวนการของธรรมชาติ

๒) ข้อปฏิบัติสายกลาง ที่เรียกว่า “มัชฌิมาปฏิปทา” หมายถึง หลักการครองชีวิตของผู้ฝึกอบรมตน ผู้รู้เท่าทันชีวิต ไม่หลงมกมาย มุ่งผลสำเร็จ คือ ความสุข ความสะอาด สว่าง สงบ เป็นอิสระที่สามารถมองเห็นได้ในชีวิตนี้^{๑๐}

ทั้งนี้ หากจะสรุปลักษณะทั้ง ๒ นี้ด้วยคำสั้น ๆ ก็คือ หลักความจริงและหลักความดี นั่นเอง ประเด็นสำคัญของหลักธรรมตามนัยทั้ง ๒ นี้ ทำให้เห็นได้ชัดว่าพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการปฏิบัติดังกล่าวแล้ว เพราะหลักไม่พ้นไปจากเรื่องของการปฏิบัติ กล่าวคือ หลักความจริงก็เป็นจริงตามธรรมชาติอยู่อย่างนั้น แต่เมื่อมาเกี่ยวข้องกับชีวิตของคนเรา ก็จำเป็นต้องวางท่าทีกับความจริงให้ถูกต้อง ดังเช่น เรื่องชีวิตที่เป็นองค์รวมของชั้น ๕ ซึ่งต้องมีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่และดับไปตามสามัญลักษณะหรือไตรลักษณ์และเป็นไปตามกฎแห่งกรรม เป็นความจริงที่บริสุทธิ์ตามกระบวนการธรรมชาติ ไม่อาจปฏิเสธได้ หากพยายามปฏิเสธหรือวางท่าที่ไม่ถูกต้อง เข้าใจผิด ปฏิบัติผิด ผลก็คือ ความทุกข์ แต่หากรู้ เข้าใจและยอมรับตามความเป็นจริง ไม่ยึดมั่นถือมั่น อย่างนี้เรียกว่าปฏิบัติถูก เมื่อปฏิบัติถูกก็เป็นหลักความดี ผลของการปฏิบัติถูก ก็คือ ความดับทุกข์หรือความสุข ความสำคัญอันเป็นบทสรุปหลักธรรมทางพุทธศาสนาจึงอยู่ที่สิ่งที่นำมาซึ่งความสุขและความดีงามนั่นเอง ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า

ธรรมนั้นแหละย่อมรักษาผู้ประพฤติดีธรรม ธรรมที่บุคคลประพฤติดีแล้ว ย่อมนำสุขมาให้ ข้อนี้เป็นประโยชน์ ในเมื่อประพฤติดีแล้ว ผู้ประพฤติดีย่อมไม่ตกไปสู่ที่ต่ำ ทราม^{๑๑}

จะเห็นได้ว่า หลักธรรมทางพุทธศาสนาจึงมีลักษณะเป็นหลักปฏิบัติเพื่อให้บรรลุความสุข โดยอยู่บนฐานของการรู้เท่าทันความจริง เมื่อเป็นเช่นนี้ หลักธรรมทางพุทธศาสนาย่อมเข้า

^๙ อภิ.ส. (ไทย) ๓๔/๗๐๖/๒๗๘.

^{๑๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, (พิมพ์ครั้งที่ ๑๓). กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๕๑), หน้า ๕๖๙.

^{๑๑} ชู.เถร. (ไทย) ๒๖/๓๓๒/๓๑๔.

กันได้กับทุกแนวคิดในโลกที่เป็นไปเพื่อความสุขและอยู่บนฐานของความจริง หรือมุ่งหมายที่จะแก้ปัญหาชีวิตให้มวลมนุษย์ด้วยวิถีทางที่ไม่ก่อปัญหาให้เกิดขึ้นอีก จากการศึกษาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ทำให้ทราบชัดว่า เป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นเพื่อแก้ปัญหาและนำไปสู่ความสุขที่ยั่งยืนเหมือนกัน ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า หลักธรรมทางพุทธศาสนากับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมีเป้าหมายและวิธีการที่สอดคล้องกัน แต่หากจะหามุมมองที่ต่างกันก็มีตรงที่พุทธศาสนามีหลักปฏิบัติขั้นสูงที่ไม่เกี่ยวข้องกับการกิเลสด้วย ซึ่งอาจจะเป็นแนวทางปฏิบัติของบรรพชิตที่มีลักษณะพิเศษ คือ มุ่งสู่ความหลุดพ้นจากทุกข์เป็นสำคัญ ในขณะที่แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงไม่ได้มุ่งหวังถึงขั้นนั้น

๕.๒ หลักธรรมทางพุทธศาสนากับการส่งเสริมแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

ในพุทธศาสนามีแนวคิดและหลักธรรมที่เกี่ยวกับความพอเพียงหลายประการ ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ในที่นี้จะได้สรุปในลักษณะแนวคิดเชิงประยุกต์ใช้นำเสนอไว้เพียงบางประการที่เป็นหลักสำคัญและมีส่วนสนับสนุนแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงโดยตรง ดังนี้

๕.๒.๑ แนวคิดเรื่องทางสายกลาง คำว่า “ทางสายกลาง” นี้ ตรงกับภาษาบาลีว่า “มัชฌิมาปฏิปทา” เป็นแนวทางการปฏิบัติที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสแสดงไว้ตั้งแต่การแสดงธรรมครั้งแรก คือ “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” มีใจความว่าด้วยอริยมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงชี้แนะว่าเป็นทางดำเนินชีวิตที่ไม่ซบเซาและไม่สุดสองอย่าง ได้แก่ การหมกมุ่นในกามสุขและการทรมานตนเอง เป็นทางที่นำมาซึ่งความรู้ ความเข้าใจอย่างแจ่มแจ้งในสรรพสิ่ง มุ่งสู่ความสงบและความรู้ยิ่ง จนถึงขั้นตรัสรู้และบรรลุนิพพาน ทางสายกลางที่ว่านั้น คือ อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ ได้แก่ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ^{๑๒}

จากแนวคิดนี้ สรุปลักษณะของทางสายกลางในเชิงประยุกต์ใช้สำหรับชีวิตฆราวาสทั่วไปได้ว่า เป็นหนทางที่มุ่งตรงสู่จุดหมายที่ตั้งงาม โดยไม่ซบเซาในทางสุดโต่ง ๒ อย่าง ได้แก่ วัตถุนิยมหรือบริโภคนิยม ที่ยึดเอาความสะดวกสบาย ความสวยงาม ความหรูหราฟุ้งเฟ้อ ความอโรยหรือเปลือกนอกของวัตถุต่าง ๆ ที่น่าชอบใจ มาเป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจในลักษณะที่หย่อนเกินไป คือปล่อยให้ตนเป็นทาสของวัตถุเกินไป และไม่ทำตัวให้ลำบาก เช่น ตระหนี่ไม่ยอมกิน ไม่ยอมจ่าย ไม่ยอมใช้ ไม่ยอมแบ่งปัน ปฏิบัติตัวในสิ่งที่ก่อให้เกิดความลำบากโดยไม่มีเหตุผล ซึ่งเป็นทางที่ตั้ง

^{๑๒} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๒๙๙/๓๔๘, ม.ม. (บาลี) ๑๒/๑๔๙/๑๒๓, ม.อ. (บาลี) ๑๔/๗๐๔/๔๕๓, อภิ.วิ. (บาลี) ๓๕/๕๖๙/๓๐๗.

เกินไป เป็นลักษณะของความไม่พอดี แต่ให้ดำเนินชีวิตสายกลาง คือ ถือหลักความพอดี พอเหมาะ ถูกต้อง ตรงกับเป้าหมาย โดยมีองค์ประกอบแห่งความพอดี ๘ ประการ คือ ความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง(สัมมาทิฐิ) ความคิดที่ถูกต้องสอดคล้องกับเป้าหมายที่ดีงาม (สัมมาสังกัปปะ) การสื่อสารกับผู้อื่นอย่างถูกต้อง(สัมมาวาจา) การปฏิบัติตัวกับผู้อื่นในทางไม่เบียดเบียน (สัมมากัมมันตะ) การเลี้ยงชีพตนในทางสุจริต (สัมมาอาชีวะ) ความเพียรพยายามเพื่อพัฒนาตนเอง ละชั่วสร้างเสริมความดี (สัมมาวายามะ) ความระมัดระวังยังคิด(สัมมาสติ) และความสงบใจ (สัมมาสมาธิ)

กล่าวโดยสรุป คือ การดำเนินชีวิตอย่างพอดี โดยมีความรู้ความเข้าใจเป็นแกนนำ สร้างสรรค์พฤติกรรมและจิตใจให้ดีงาม ไม่เบียดเบียนผู้อื่นและตนเองนั่นเอง สามารถส่งเสริมและสนับสนุนแนวทางปฏิบัติในการดำเนินชีวิตตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงได้เป็นอย่างดี เพราะมีความสอดคล้องกันทั้งในฐานะที่เป็นทางสายกลาง แนวคิดหลักของเศรษฐกิจพอเพียงและองค์ประกอบของทางสายกลางในพุทธศาสนา คุณธรรมทั้ง ๘ ประการนั้น (มรรคมีองค์ ๘) ก็เป็นองค์รวมแห่งธรรมที่สามารถสร้างความเข้มแข็งให้กับบุคคล พร้อมทั้งพัฒนาศักยภาพของบุคคลทั้งด้านความรู้ ความคิด พฤติกรรมและจิตวิญญาณ ให้สามารถพึ่งตนเองได้ มีความเข้มแข็ง ยอมรับกับสภาพความเป็นจริงหรือความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น สามารถสร้างสรรค์ให้เกิดดุลยภาพทางสังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมตามความมุ่งหมายของแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงได้เป็นอย่างดี เพราะหัวใจสำคัญขององค์คุณธรรมทั้ง ๘ ประการนั้นอยู่ที่ ความพอดี ความถูกต้อง ความเหมาะสม (สัมมา)

๕.๒.๒ แนวคิดเรื่องความสันโดษ ความสันโดษในทางพุทธศาสนานี้ หลายคนในสังคมยังไม่มี ความเข้าใจถึงความหมายหรือลักษณะดีเท่าที่ควร มีไม่น้อยคนเลยที่เข้าใจว่าความสันโดษ คือ ความขี้เกียจ การไม่ขวนขวายดิ้นรน ไม่ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงพัฒนา ซึ่งเป็นเหตุให้ชีวิตตกต่ำ สังคมและประเทศชาติก็ไม่ได้รับการพัฒนา เพราะว่าหลักคำสอนเรื่องสันโดษ ทำให้คนงอมืองอเท้า เป็นคนเกียจคร้าน ไม่มีความกระตือรือร้นในการทำงานหรือการประกอบอาชีพ เป็นต้น ถือว่าเป็นความเข้าใจผิดจากหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าอย่างมาก เพราะฉะนั้น จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่เราควร จะทำความเข้าใจให้กระจ่างเรื่องความสันโดษ อันนับได้ว่าเป็นรากฐานสำคัญของชีวิตที่พอเพียง

คำว่า “สันโดษ” ตรงกับภาษาบาลีว่า “สนตุญฺหิ” มีความหมายดังที่ปรากฏในมังค
ลัตถทีปนี ๓ นัย^{๑๓} ได้แก่

๑) สันโดษ แปลว่า ยินดีสิ่งที่เป็นของตน กล่าวคือ ความพอใจของซึ่งเป็นส่วนของตน
ไม่แสดงอาการรังเกียจหรือถูกปัจจัยสิ่งของต่าง ๆ ที่ตนเองหามาได้จากการทำหน้าที่การทำงานต่าง ๆ
โดยชอบธรรม ทั้งในเวลารับ ทั้งในเวลาใช้สอย ไม่ว่าสิ่งที่ตนได้มาเป็นของตนนั้น จะเป็นสิ่งที่
ดี ประณีตสวยงามหรือไม่ก็ตาม ก็ยินดีด้วยสิ่งนั้น ด้วยความรู้สึกที่ว่า เราได้มันมาเป็นสมบัติของ
เราโดยถูกต้อง ไม่ผิดศีลธรรม กฎหมายบ้านเมืองและจารีตประเพณีต่าง ๆ

๒) สันโดษ แปลว่า ยินดีในสิ่งที่มีอยู่ กล่าวคือ มีความพอใจยินดีในปัจจัยสิ่งของ
ทรัพย์สินเงินทองที่เราได้มาแล้ว โดยปราศจากความรู้สึกมักมาก เสียใจ มีอยู่เท่าใด ก็พอใจ
เท่านั้น ไม่ทะยานอยากได้ในสิ่งที่มีไม่ได้และไม่ได้มี ไม่ปรารถนามากเกินกำลังความสามารถของ
ตน และไม่มี ความทะยานอยากได้ของผู้อื่นมาเป็นของตน ซึ่งหมายถึง รู้จักพอประมาณนั่นเอง

๓) สันโดษ แปลว่า ยินดีด้วยใจที่เสมอ กล่าวคือ การละจากความรู้สึกยินดีในสิ่ง
ที่น่าชอบใจน่าปรารถนา และในสิ่งที่ไม่น่าชอบใจไม่น่าปรารถนาซึ่งในทางพระสงฆ์
เรียกว่า อธิฐารมณฺและอนิฐารมณฺ ความสันโดษตามความหมายนัยนี้ มุ่งถึงการวางใจเป็น
กลาง ไม่เอนเอียง ไม่หวั่นไหวไปตามอารมณ์ต่าง ๆ ที่มากระทบ อันเป็นเรื่องของ
โลกธรรม ทั้ง ๘ ประการ คือ ได้ลาภ เสื่อมลาภ ได้ยศ เสื่อมยศ สรรเสริญ นินทา สุข และ
ทุกข์ ความไม่เอนเอียงในจิตใจนี้ เกิดจากการพิจารณาด้วยปัญญาเพื่อให้เข้าใจทุกสิ่งตามความเป็น
จริงตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ เช่นที่ว่า “ทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดจากปัจจัยปรุงแต่งล้วนไม่แน่นอน
(อนิจจัง) มีความเกิดขึ้น(อุปาทะ) ในเบื้องต้น มีความตั้งอยู่ (ฐิติ) ในท่ามกลางและมีความดับสลาย
ไป (ภังคะ) ในที่สุด ทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดจากปัจจัยปรุงแต่ง ไม่มีสิ่งใดคงทนอยู่ในสภาพเดิมได้(ทุกขัง)
และทุกสิ่งทุกอย่าง ไม่ใช่ตัวตนที่แท้จริง ไม่ใช่สัตว์บุคคล ไม่ใช่ตัวตนเราเขา เราไม่สามารถบังคับให้
เป็นไปดังใจเราปรารถนาได้ทุกอย่างไป (อนัตตา)” ดังนี้ เมื่อเรามีความเข้าใจอย่างนี้ ก็จะทำให้มี
จิตใจที่สม่ำเสมอในทุกอารมณ์ที่มากระทบจิต มีทัศนคติเห็นภาพรวมของสรรพสิ่งเสมอกัน ไม่
เดือดร้อนใจกับสิ่งที่ไม่พึงปรารถนา ไม่ลึงโลดใจกับสิ่งที่น่าปรารถนา ลักษณะนี้เรียกว่า ผู้สันโดษ
ด้วยใจที่เสมอ

^{๑๓} มหามกุฏราชวิทยาลัย, มังคลัตถทีปนี, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย,
๒๕๔๐), หน้า ๒๒๔.

จากความหมายของ “สันโดษ” ทั้ง ๓ นัยนี้ สรุปได้ว่า ความสันโดษ หมายถึง ความพอใจยินดีในสิ่งที่มี ตนได้ ด้วยจิตใจมั่นคง ความสันโดษในทางพุทธศาสนาจึงเป็นเรื่องของการวางใจไม่ให้เป็นทุกข์ ยอมรับสภาพความเป็นจริงเกี่ยวกับการมีรายได้นั่นเอง หากทำได้อย่างนี้ก็ถือว่า มีจิตใจที่ดีงามและถือว่ามีทรัพย์ภายในอันสำคัญทีเดียว ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “ทรัพย์มีความสันโดษเป็นอย่างยิ่ง”^{๑๔}

ในยุคปัจจุบันนี้ มีปัญหาทางสังคมมากมายที่เกิดขึ้นเพราะขาดความสันโดษ แต่กลับมีธรรมที่เป็นฝ่ายตรงข้ามกับสันโดษเข้าแทนที่ คือ ตัณหา ซึ่งเป็นอุปสรรคสำคัญของการดำเนินชีวิตตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง การพยายามทำความเข้าใจเรื่องสันโดษในสังคมไทย ให้เห็นว่า ความสันโดษเป็นเรื่องของสภาพจิตใจที่ยอมรับความเป็นจริงอย่างมีเหตุผล ไม่ใช่การงอมืองอเท้าเกียจคร้านอย่างที่เขาใจกันโดยมากนั้น เป็นเรื่องที่มีความจำเป็น และที่สำคัญต้องตระหนักเสมอว่า ความสันโดษมิใช่เป็นหลักธรรมที่จะปฏิบัติเพียงอย่างเดียวแล้วจะบรรลุคุณความดีได้ เพราะเวลาที่พระพุทธเจ้าตรัสถึงเรื่องสันโดษ พระองค์จะตรัสย้ำว่าให้มีความสันโดษในวัตถุที่เกินความจำเป็นแต่ไม่ให้สันโดษในธรรมและให้มีความเพียรพยายามกำกับในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เสมอ^{๑๕} หลักสันโดษจึงเป็นอีกแนวคิดหนึ่งซึ่งสามารถส่งเสริมแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงได้เป็นอย่างดี

๕.๓.๓ แนวทางการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปใช้ประโยชน์ในปัจจุบัน

แนวคิดเรื่องความสันโดษ จัดเป็นหลักธรรมพื้นฐานที่สำคัญของชีวิตที่พอเพียง และเป็นเสมือนธรรมฝ่ายรับ คือ เป็นคุณธรรมที่มีไว้สำหรับรับกับสถานการณ์ต่าง ๆ ในชีวิต เพื่อให้ชีวิตดำรงอยู่ได้ด้วยภาวะจิตที่เป็นสุข ซึ่งควรเชื่อมโยงกับหลักธรรมฝ่ายรุกอีกประการหนึ่ง อันเป็นหลักที่จะอำนวยความสุขในชีวิตปัจจุบัน กล่าวคือ หลักทวิภูมิมกัตถะ ๔ (ธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ในปัจจุบัน)^{๑๖} พระพุทธองค์ได้ตรัสสอนแก่ โกฬิยบุตรชื่อทิมชาณ ในตอนที่เข้าไปเฝ้า เพื่อกราบทูลขอให้พระองค์แสดงธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขในปัจจุบันและธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขภายหน้าให้ฟัง เนื่องจากตนจะย้ายไปอยู่ในต่างถิ่น พระพุทธองค์จึงตรัสสอน ดังความปรากฏในพระไตรปิฎกตอนหนึ่งว่า

^{๑๔} ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๕/๒๙.

^{๑๕} ที.ม. (ไทย) ๑๒/๒๕/๒๕๔.

^{๑๖} อง.อฏฐก. (ไทย) ๒๓/๑๔๔/๒๘๙.

ดูก่อนพราหมณ์ ธรรม ๔ ประการนี้ เป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขในปัจจุบัน กล่าวคือ อุฏฐานสัมปทา อารักขสัมปทา กัลยาณมิตตตา และสมชีวิตา

(๑) อุฏฐานสัมปทา เป็นอย่างไร? คือ กุลบุตรหาเลี้ยงชีพด้วยความขยันในการงาน... เธอเป็นผู้ขยันขันแข็งขำนาญ ไม่เกียจคร้านในงานนั้น ประกอบด้วยปัญญาเครื่องสอบสวน ตรวจตรา รู้จักวิธีปฏิบัติในเรื่องนั้น ๆ สามารถทำ สามารถจัดการ นี้เรียกว่า อุฏฐานสัมปทา

(๒) อารักขสัมปทา เป็นอย่างไร? คือ กุลบุตรมีโภคทรัพย์มาก ที่หามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียรแล้ว...เธอจัดการคุ้มครองโภคทรัพย์เหล่านั้นไว้โดยพิจารณาว่าทำอย่างไร พระราชาทั้งหลายจะไม่พึงริบโภคทรัพย์เหล่านั้นเสีย พวกโจรไม่พึงลักไปเสีย ไฟไม่พึงไหม้ไปเสีย น้ำไม่พึงพัดพาไปเสีย นี้เรียกว่า อารักขสัมปทา

(๓) กัลยาณมิตตตา เป็นอย่างไร? คือ กุลบุตรเข้าอาศัยอยู่ในหมู่บ้านหรือตำบลใดก็ตาม เธอเข้าสนิทสนมสนทนาปราศรัย ถกถ้อยปรึกษากับท่านที่เป็นคนหบดีบ้าง บุตรคนดีบ้าง พวกคนหนุ่มที่มีความประพฤติเป็นผู้ใหญ่บ้าง คนสูงอายุที่มีความประพฤติเป็นผู้ใหญ่บ้าง ผู้ประกอบด้วยศรัทธา...ศีล...จาคะ...และปัญญา เธอศึกษาเยี่ยงอย่างความเพียบพร้อมด้วยศรัทธา...ศีล...จาคะ...และปัญญาของเขา...นี้เรียกว่า กัลยาณมิตตตา

(๔) สมชีวิตา เป็นอย่างไร? คือ กุลบุตรเป็นผู้เลี้ยงชีวิตเหมาะสม ไม่ให้ฟุ่มเฟือยเกินไป ไม่ให้ฝืดเคืองเกินไป โดยรู้เข้าใจทางเพิ่มพูนและทางเสื่อมถอยแห่งโภคทรัพย์ ว่าทำอย่างไรรายได้ของเราจึงจะเหนือรายจ่าย และรายจ่ายของเราจึงจักไม่เหนือรายได้ เปรียบเหมือนคนชั่งหรือลูกมือคนชั่ง ยกตราชั่งขึ้นแล้วย่อมรู้ว่าหย่อนไปเท่านี้ หรือเกินไปเท่านี้ ถ้าหากกุลบุตรนี้มีรายได้น้อย แต่เลี้ยงชีวิตอยู่อย่างฟุ่มเฟือย ก็จะมีผู้กล่าวหาเอาได้ว่า กุลบุตรผู้นี้ใช้สมบัติเหมือนกินมะเดื่อ ถ้ากุลบุตรนี้มีรายได้มาก แต่เลี้ยงชีวิตอย่างฝืดเคือง ก็จะมีผู้กล่าวหาได้ว่า กุลบุตรผู้นี้คงจะตายอย่างคนอนาถา แต่ด้วยเหตุที่กุลบุตรเลี้ยงชีวิตเหมาะสม...จึงเรียกว่า สมชีวิตา

ดูก่อนพราหมณ์ โภคะที่เกิดขึ้นโดยชอบอย่างนี้แล้ว ย่อมมีช่องทางเสื่อม(อบายมุข) ๔ ประการ คือ เป็นนักเลงเที่ยวผู้หญิง เป็นนักเลงดื่มสุรา เป็นนักเลงเล่นการพนันและคบคนชั่วเป็นมิตร

ต่อจากนั้น พระองค์ก็ได้ตรัสประโยชน์ที่ควรบำเพ็ญเพื่อผลในภพหน้าที่เรียกว่า สัมปรายิกัตถะ ๔ ประการ คือ สัทธาสัมปทา(ความถึงพร้อมด้วยศรัทธา) สीलสัมปทา(ความถึงพร้อมด้วย

ศีล) จาคะสัมปทา(ความถึงพร้อมด้วยความเสียสละ) และปัญญาสัมปทา(ความถึงพร้อมด้วยปัญญา) แก่พราหมณ์

จากพระพุทธพจน์ดังกล่าวนี้ ย่อมทำให้เราเข้าใจแจ่มแจ้งในเรื่องประโยชน์สุขในปัจจุบันว่า การจะดำเนินชีวิตให้เกิดประโยชน์สุข มีฐานะมั่นคง สมบูรณ์ได้นั้น จำเป็นจะต้องมีธรรม ๔ ประการ ซึ่งโบราณท่านเรียกว่า หัวใจเศรษฐี (อุ อา ก ส) โดยสรุปคือ

(๑) ขยันสรรหา (อุฏฐานสัมปทา) ได้แก่ ขยัน มานะ บากบั่น ต่อสู้ ไม่ย่อท้อ ไม่เกียจคร้าน ในการทำกิจหน้าที่การงาน โดยทำงานต่าง ๆ ด้วยความขำขันขำนาญ ด้วยความรู้ความเข้าใจ

(๒) รักษาดี (อารักขสัมปทา) ได้แก่ รู้จักเก็บออม คุ่มครองรักษาทรัพย์ที่หามาได้ ไม่ให้สูญหายหรือเสียหาย ด้วยกรณีต่าง ๆ

(๓) มีกัลยาณมิตร (กัลยาณมิตตตา) ได้แก่ สماعคมกับมิตรที่ดี เพราะมิตรดีย่อมไม่ชักนำในทางเสื่อมเสีย และสามารถชี้แนะ ให้คิดในการดำเนินชีวิตแก่ผู้อื่น

(๔) เลี้ยงชีวิตพอเพียง (สมชีวิตา) ได้แก่ รู้จักจับจ่าย ใช้จ่ายให้เหมาะสมกับฐานะและความจำเป็น โดยมีหลักสันโดษเป็นพื้นฐาน

นอกจากนี้ การที่จะให้ฐานะชีวิตมั่นคง และมีชีวิตที่เป็นสุขได้นั้น ก็ต้องเลี้ยงอบายมุขให้ได้ ดังที่พระพุทธองค์ทรงสอนไว้ในตอนท้ายของพระพุทธพจน์ข้างต้น เพราะอบายมุขนั้น ล้วนเป็นส่วนเกินของชีวิตและนำพาชีวิตให้มัวเมา จนต้องเสียหาย เสียศูนย์และสูญเสียในที่สุด ด้วยว่า การเป็นนักเลงเที่ยวผู้หญิงก็ดี เป็นนักเลงดื่มสุราก็ดี เป็นนักเลงเล่นการพนันก็ดี คบคนชั่วเป็นมิตรก็ดี ล้วนเกิดมาจากตัณหา ซึ่งมีอริชชาเป็นมูลรากและมีความทุกข์เป็นดอกผล ทุกท่านผู้หวังความเจริญจึงควรหลีกเลี่ยงให้ไกล ดุจหลีกเลี่ยงไฟที่มีพิษร้าย ไม่ควรเข้าใกล้ ไม่ควรส่องแสงโดยเด็ดขาดเราควรหันมาทำการศึกษาพระธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ให้ชัดเจน เพื่อหาทางแก้ปัญหาและนำไปประพฤติปฏิบัติให้บรรลุวัตถุประสงค์ โดยเฉพาะในยุคปัจจุบันที่เราได้รับฟังคำว่า “เศรษฐกิจพอเพียง” หรือ “ชีวิตพอเพียง” กันอยู่นี้ ถือเป็นช่วงโอกาสสำคัญ ที่เราจะได้เลือกดำเนินชีวิตให้ถูกต้องเพื่อวิกฤติทางเศรษฐกิจและสังคมจะได้ลดลง ที่สำคัญหากทุกคนจับประเด็นสำคัญของการดำเนินชีวิตทั้งในแง่เป้าหมาย และวิธีการได้ คือ มีความสันติสุขเป็นเป้าหมาย มีหลักการดำเนินชีวิตที่พอเพียงตามแนวพุทธศาสนา เป็นวิธีการที่อาศัยสันโดษเป็นพื้นฐาน อาศัยทวิภูมิมิภักตละ ๔ เป็นกระบวนการและอาศัยการเว้นจากอบายมุขทุกชนิดเป็นกำแพงกันความเสื่อม เชื่อแน่ว่า ความสันติสุขของบุคคลและสังคมอยู่จะเป็นจริงได้อย่างยั่งยืน

๖. บทสรุป

วิกฤติการณ์ต่าง ๆ ทางเศรษฐกิจและสังคมที่ผ่านมาในสังคมโลกและสังคมไทย ถือเป็นบทเรียนอันล้ำค่าที่ชาวไทยทุกคน ควรทำความเข้าใจ เพื่อสืบเสาะหาสาเหตุแห่งปัญหานั้น ๆ แล้วดำเนินการหาวิธีแก้ไขปัญหา ตามหลักอริยสัจ ๔ ได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค โดยมุ่งแก้ปัญหาที่สาเหตุแห่งทุกข์ ได้แก่ ตัณหา กล่าวคือ ความทะยานอยากหรือความต้องการที่ไม่รู้จักพอของมนุษย์ เพราะหากบรรเทาหรือหยุดอำนาจของตัณหาภายในบุคคลเสียได้ก็สามารถแก้ไขปัญหาดังกล่าวของมนุษย์ได้ ซึ่งจำเป็นต้องใช้มรรควิธี คือ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งเป็นแนวคิดเศรษฐกิจที่อยู่บนฐานของความรู้และคุณธรรมตามหลักพุทธศาสนาเป็นเครื่องขับเคลื่อนทางเศรษฐกิจ

จากการศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงแล้วนำมาวิเคราะห์หลักธรรมทางพุทธศาสนาประกอบกัน พบว่า แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมีความสอดคล้องกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาหลาย ๆ ประการ ดังเช่นหลักธรรมข้อที่ว่าด้วยประโยชน์สุขในปัจจุบัน คือการจะดำเนินชีวิตให้เกิดประโยชน์สุข มีฐานะมั่นคง สมบูรณ์ได้นั้น จำเป็นจะต้องมีธรรม ๔ ประการ ซึ่งโบราณท่านเรียกว่า หัวใจเศรษฐกิจ (อุ อา ก ส) ที่สำคัญข้อที่ว่า เลี้ยงชีวิตพอเพียง (สมชีวิตา) ได้แก่วิธีการที่รู้จักจับจ่าย ใช้สอยให้เหมาะสมกับฐานะและความจำเป็น โดยมีหลักสันโดษเป็นพื้นฐาน จึงอาจกล่าวได้ว่าแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเป็นส่วนหนึ่งของพุทธศาสนา เพราะมีหลักธรรมทางพุทธศาสนาปรากฏในแนวคิด ช่วยส่งเสริม สนับสนุน สร้างความมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจและการดำเนินชีวิตตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงได้เป็นอย่างดี เมื่อเป็นเช่นนี้ การส่งเสริมให้มีการเผยแผ่แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงควบคู่กับการเผยแผ่หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา จึงเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นต่อสังคมไทยเป็นอย่างยิ่ง พุทธศาสนิกชนก็จะได้รับประโยชน์จากการนับถือศาสนาได้อย่างเต็มที่ ในอีกด้านหนึ่ง แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งกำลังเป็นที่แพร่หลายอยู่ก็必将มีความชัดเจนในเชิงนโยบายมากขึ้น และในทางปฏิบัติเมื่อนำพุทธศาสนามาควบคู่กันด้วยก็ยิ่งทำให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลดียิ่งขึ้นด้วย

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลวิทยานิพนธ์

(๑) หนังสือ :

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ. พิมพ์ครั้งที่ ๑๓.

กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๕๑.

อภิชาติ พันธเสน. และคณะ. สังเคราะห์องค์ความรู้เศรษฐกิจพอเพียง. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ :

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. พระราชดำรัสเนื่องในวโรกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย

พระราชวังดุสิต, ๔ ธันวาคม ๒๕๓๙.